

Turkish Studies Historical Analysis

Volume 14 Issue 1, 2019, p. 1-16
DOI: 10.7827/TurkishStudies.14592
ISSN: 2667-5552
Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş: Kasım 2018*

✓ *Accepted/Kabul: Mart 2019*

✍ *Referees/Hakemler: Prof. Dr. Mustafa ALKAN – Prof. Dr. Mesut AYDIN – Dr. Öğr. Üyesi Evgeni R. RADUSHEV*

This article was checked by iThenticate.

BİR NAHIYENİN KAZAYA DÖNÜŞÜMÜ: GOSTIVAR

Rahman ADEMİ*

ÖZET

Gostivar kasabası, bulunduğu mevki itibarıyla çok eski zamanlardan itibaren Makedonya'nın Polog bölgesindeki en önemli şehirleri olan Kuzeyde Üsküp ve güneyde Ohri arasında önemli bir bağlantı noktası oluşturmuştur. Aynı özelliğini bugün de korumaktadır.

Osmanlı Arşiv belgelerinde Gostivar ile alakalı olarak şimdilik olmak kaydıyla en eski kayıt 28 Haziran 1709 tarihidir. Bu kayıta Gostivar köy ve seneliği 56 787 akçelik geliri olan bir zeamet olarak zikredilmiştir. Gostivar nahiyesinin kazaya tahvili ile alakalı rastladığımız ilk kayıt ise 6.01.1892 tarihlidir. Kosova Vilayeti'nin gerekçeleri içeren bir talep yazısıyla Gostivar nahiyesinin kaymakamlığa terfi edilmesi istenmiştir. Bunun gerçekleşmesi için ise 2. sınıf Kaymakamlık olan Kalkandelen kazasının 3. sınıfa indirilmesi de teklif edilmiştir. Diğerleri arasında zikredilen en önemli gerekçe, o esnada eşkıya saldırılarının bölgede ve Gostivar nahiyesi etrafında şiddetli bir hal almasıdır. Bu taleple alakalı cevaba ulaşabilmiş değiliz, ancak bundan kısa bir süre sonra Kosova Vilayeti aynı talebi yinelemiştir. 07.Za.1309/3.06.1892 tarihinde aynı taleple Babı-Ali'ye bir telgraf göndermiştir. Bu telgrafa tam bir ay sonra, Gostivar nahiyesinin kazaya tahvilinin "pek de lüzumu olmadığı" şeklinde Şura-yı Devlet kararı iletilmiştir. Şura-yı Devlet'in bu cevabına rağmen taleplerin devam ettiğini anlıyoruz. 5 Temmuz 1897 tarihli bir yazıyla Şura-yı Devlet, Gostivar nahiyesinin kazaya tahvil edilmesi halinde ortaya çıkacak memurların maaşları ve sair masrafların karşılanması için kaynağın bulunup bulunmadığının tespitinin yapılması için Dâhiliye Nezareti'ne yazı yazmıştır.

Serasker Rıza Paşa, Kosova ve Manastır vilayetleri arasında önemli bir mevkiye bulunan Gostivar nahiyesinin bu özelliğini öne sürerek, Kosova vilayetine bağlı Gostivar ile Manastır vilayetine bağlı Kırçova

* Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, E-posta: ademirahman@yahoo.com

arasında bir telgraf hattının kurulması ve böylece iki vilayetin haberleşme ihtiyacının karşılanmasını istemiştir. Kuşkusuz ki bu telgraf hattının tamamlanması, Gostivar'ın kaymakamlığa tahvil edilmesi sürecine olumlu olarak etki etmiştir. Nihayet 25 Mart 1903 tarihinde Gostivar nahiyesinin kazaya tahvil edilmesi süreci olumlu olarak tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gostivar, Kalkandelen, nahiye, kaza.

THE TRANSFORMATION OF A SUB-DISTRICT TO A DISTRICT: GOSTIVAR

ABSTRACT

The town of Gostivar has been an important connection point between Skopje in the North and Ohrid in the South, which are one of the most important cities in Macedonia's Polog region. Gostivar still preserved same features today.

The date of oldest record about Gostivar in Ottoman archive documents is June 28, 1709. In this record, Gostivar was mentioned as a village and a zeamet (feoff) with an annual income of 56787 akches. The date of first record transformation of Gostivar sub-district to district is 06.01.1892. Gostivar sub-district was requested to be promoted to a district in the request letter covering reasons of the Kosovo Province. It is proposed to lower Tetovo (Kalkandelen) district 3rd degree to 2nd degree for this. The most important criterion mentioned is that the bandit attacks on the region and Gostivar sub-district became severe. We have not reached an answer to this request, but shortly thereafter, the Kosovo Province had repeated the same demand. A telegraph was sent to Bab-ı âli with same request on 07.Za.1309/03.06.1892. After a full month, the decision of State Council on needlessness of transformation of Gostivar sub-district to district was forwarded. In spite of this response of the State Council, we see that the requests continued. In a letter dated 5 July 1897, the State Council wrote a letter to the Ministry of Internal Affairs in order to determine whether there is a source to cover the salaries of the civil servants and other expenses in case of a transformation from sub-district to district.

Serasker Rıza Pasha proposed the establishment of a telegraph line between Gostivar (in Kosovo), which is located in an important place between the provinces of Kosovo and Manastir and Kırçova (in Manastir) with emphasizing this feature of Gostivar and the covering the communication needs of two provinces. Undoubtedly, the completion of this telegraph line had a positive effect on the process of Gostivar's transformation from sub-district to district. Finally, on March 25, 1903, the process of transformation of Gostivar sub-district to district was completed positively.

STRUCTURED ABSTRACT

Gostivar has been a crossing point between Skopje in the north and Ohrid in the south, which are important cities of the region, located in

the western part of Macedonia since the ancient times (Tomoski, p.71). It still maintains the same feature today.

Gostivar and its environs were dominated by the Ottoman Empire during the reign of Yıldırım Beyazıt and as a result of the conquest of Pasha Yiğit and Gazi Evrenos in the early 1390s. It remained a part of the Ottoman Empire until the end of the Balkan Wars. Gostivar was recorded as a village in the tax register of 1455. It was again recorded as a village in the tax register of 1595 (Hamzaoğlu, C.I., pp. 61-62).

In the first period when the Ottoman Empire dominated the region, Gostivar appeared as a small village. There were 54 Christian households in Gostivar in 1447 (Todorovski, 2000, p. 81). As a result of the first census conducted in March 1833 in the period of Mahmud II, Gostivar village consisted of 160 households, and the male population living in these households was 498 (BOA. Nfs. 5565, s99-106). Considering that there is at least this female population, Gostivar's population in the first half of the 19th century should be around 1000.

In the Ottoman rule of the Balkans, there was a significant change in the Muslim population in a positive sense in the 19th century. This is due to the fact that the Muslim population in the region had to migrate to the inner regions because of the 93 War and the Austro-Hungarian Empire's occupation of Bosnia and Herzegovina. The inhabitants of Gostivar sub-district asked the Ottoman authorities to transfer the sub-district into a district with a telegram sent to the Ottoman authorities on 30.12.1902. (BOA. TFR.I KV. 2/195.).

The first record of the Gostivar sub-district related to the issue was dated on 6.01.1892. The province of Kosovo requested with a justification the promotion of Gostivar sub-district to district. In order to achieve this, it was proposed that the second class District Governorate Kalkandelen be reduced to the third class. Among the other reasons mentioned, the most important is that at that time, the bandit attacks took place in the region and around Gostivar sub-district (BOA.DH.MKT.1911 / 44). We have not reached an answer to this request, but shortly thereafter, the Kosovo province has repeated the same demand. A telegram was sent to the Sublime Porte by the province on 3.06.1892 (BOA.DH.MKT.1956 / 87.). In the reply given to this telegram a month later, the decision of the Council of State stated that "there was no need" to change the status of Gostivar from sub-district to district (BOA.DH.MKT. 1968/116.).

It is understood that the Muslim population of Gostivar was over 1000 in the years when the sub-district was demanded to be converted into a district (BOA.MF.MKT. 123/139.). It is possible that the Christian population is very small during this period. According to another document dated 21.09.1896, there were 50 non-Muslims (34 Bulgarians and 16 Rums) in the sub-district (BOA.BEO. 841/63075).

Finally, more than a decade later, on 25 March 1903, the Gostivar sub-district was transformed into a district (BOA, BEO. 2707/202993).

On the other hand, the town of Gostivar started to receive better municipal services. Paving stone pavement and repairing the damaged parts of the road was given importance (BOA.TFR.I.KV. 128/12737.). However, not only the Gostivar plain, but also Macedonia and even

northern Greece, the Vardar River, which greatly influenced the efficiency of the Selanik lands, has been improved (BOA.TFR.I.KV. 206/20583.) or measures to prevent water flooding due to fences made into the river (BOA.TFR.I.KV. 194/19345.). Apart from all these positive developments, some people living in villages around the town have made fences to gain land and thus have harmed the environment (BOA.TFR.I.KV. 231/23027). .).

After being transformed into a district, schools for Christian children were established in Gostivar. A Bulgarian school was established in the town on 3 October 1907 with an official letter numbered 3607 (BOA.BEO. 3664/274756.). The Serbs were conducting intense serbification propaganda activities for Gostivar and its surroundings (BOA. Y.PRK.ASK. 55/101. BOA. A.MKT. MHM. 700/24.).

As a result, Gostivar which joined the Ottoman lands towards the end of the 14th century, remained in a constant development as a village, then a sub-district and finally a district center as a part of this state. As located in the inner regions of the Ottoman Empire, this district remained a part of the Ottoman lands for more than five centuries, from the beginning of the Ottoman rule until the end of the first Balkan wars.

Due to the geographical location and the security problems of the state in the 19th century, both governor of Kosovo whom Gostivar was tied and the residents repeatedly requested to turn into the town into a district. The economic difficulties of the Ottoman Empire did not allow these demands to be carried out easily and quickly. However, the economic development and the increase in the tax revenues of the state in a short time after the transformation of this sub-district into a district showed that the slow conduct of the administrators was wrong. Investments in the field of education and health contributed to the loyalty of the population to the state and, therefore, to the provision of public order. Foundations, by establishing many religious and social institutions helped the district to obtain a town identity. Thanks to these works, until the 1950s, Gostivar kept its small but Ottoman character. As can be seen in this example, with the joint efforts of on the one hand the Ottoman Empire and foundations as non-governmental organizations on the one hand, as in many regions of the Balkans, small settlements turned into a city.

Keywords: Gostivar, Kalkandelen, sub-district, district.

Giriş

Günümüzde Makedonya sınırları içerisinde bulunan Gostivar şehri, bu ülkenin batısında, Polog vadisi olarak bilinen bölgededir. Kosova, Arnavutluk ve Makedonya'nın sınırlarında bulunan Şar Dağı'nın eteklerinde kurulan bu şehrin ortasından bölgenin en önemli akarsularından biri olan Vardar nehri akmaktadır. Bu nehrin kaynağı Gostivar'ın birkaç kilometre batısındaki Vrutok köyündedir. Genel olarak bölgenin aldığı yağış miktarı yeterli ise de bu nehir, Gostivar'ın içinde yer aldığı verimli Polog ovasının suya olan ihtiyacını karşılamaktadır. Polog isminin birçok anlamı olmakla birlikte Slav dillerinde karşılığı "vadi" anlamına gelmektedir. (Tomoski, 1982, s.63)

Gostivar şehri muhtemelen antik dönemden itibaren yerleşik bir birim olarak karşımıza çıkmaktadır. Mesela M.Ö. 6000-4000 yılları arasında Gostivar'da tunçtan yapılmış bir balta bulunmuştur. Bölgenin sahip olduğu verimli topraklar sayesinde eski çağlarda Avrupalı birçok kavim

geçici veya kalıcı olarak burayı kendisine mesken tutmuştur. Bu dönemlerde bölgede İliryalılar, Dardanlar ve Milattan sonra da Romalılar, Bizans ve Sırp lar hâkimiyet kurmuşlardır (Mikulçič, 1982, s.39-45).

Gostivar, bulunduğu mevki itibarıyla çok eski zamanlardan itibaren Makedonya'nın batısında bulunan ve bölgenin önemli şehirleri olan kuzeyde Üsküp ve güneyde Ohri arasında bir geçiş noktası olmuştur (Tomoski, s.71) Aynı özelliğini bugün de korumaktadır.

Gostivar ve çevresi Osmanlı hâkimiyetine, Yıldırım Beyazıt döneminde ve Paşa Yiğit ve Gazi Evrenos'un fetih faaliyetleri neticesinde 1390'lı yılların başında geçmiştir. I. Balkan Savaşları sonuna kadar kesintisiz olarak Osmanlı Devleti'nin bir parçası olarak kalmıştır.

XVIII. asrın başında Gostivar ile alakalı bir belgede Rumeli Müteferrikaşı Mustafa hakkındaki zeamet kaydı mevcuttur. 1112/1700-01 yılına ait olan bu belgeye göre Gostivar ve etrafındaki köyler, Müteferrika Mustafa'nın bu zeametın senelik geliri 56787 akçedir. Bu esnada, Gostivar'ın bağlı olduğu Kalkandelen, Üsküp Sancağı'na tabi bir nahıye konumunda idi (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BOA. A.E.AHMED. III, 9930)

1. Gostivar'ın İktisadî, İdarî ve Nüfus Yapısı

Osmanlı Devleti'nin bölgeye hâkim olduğu ilk dönemde Gostivar küçük bir köy olarak karşımıza çıkmaktadır. 1447 yılına ait kayıtlarda Gostivar'da, tamamı Hristiyan olan 54 hane mevcuttu (Todorovski, 2000, s. 81). Kayıtlara göre 1453 yılında Gostivar köyünün nüfusu biraz azalarak 33 Hristiyan aile, 1 dul kadın ve bir bekâr erkekten ibaret olmuştur. 1468 yılında nüfus ciddi bir oranda artmış ve 44 aile, 7 dul kadın ve 3 bekâr erkeğe ulaşmıştır. Söz konusu kayıtlara göre ne 1453 ne de 1468 yılında Gostivar'da Müslüman yoktur. O esnada Gostivar'a 7 kilometre mesafede olan Vrapçişte köyünde sadece bir Müslüman aile vardı. XVI. asra gelindiğinde köy nüfusunun neredeyse $\frac{3}{4}$ 'ü bilemediğimiz sebeplerden ötürü azalmıştır. Böylece 1545 yılında 10 Hristiyan aileye karşın 3 Müslüman aile mevcut iken, 1568 yılında Hristiyan ailelerin sayısı 13'e, Müslümanların ise iki katına çıkarak 6'ya ulaşmıştır (Lape, s. 189,193).

İktisadî durumuna gelince Gostivar'la ilgili Osmanlı dönemine ait ilk kayıtlardan biri 1452-53 tarih ve 12 no'lu Tapu Tahrir Defteri'dir. Köyün bu yıldaki vergi geliri 7794 akçe olarak kayda geçmiştir. Gostivar'ın vergi gelirleri, aynı dönemde o çevredeki diğer köylere nazaran yüksek görünmektedir (Turski dokumenti, 1976, s. 110).

1530 tarihli Tahrir Defteri'ndeki bilgilere göre Kalkandelen kazası ve Gostivar karyesi Paşa Livası Sol Kol'a bağlı idi. Bu yıla ait kayıтта Gostivar köyü "Pazarı durur" ve "Hariçten ekerler" kaydı altında 15 hane ve 1 mücerred'ten ibaret olup yıllık toplam vergi geliri 8084 akçedir. Bir önceki tahrirre göre, Gostivar köyünün hane sayısının azaldığı görülmektedir. Bu esnada, Gostivar'la beraber Kalkandelen kazasına bağlı 179 tımar ve zeamet köyü ile beraber 5 vakıf köyü vardı. Kazanın bu seneki Tımar, Zeamet ve Evkaftan gelen vergi geliri toplam 627637 akçe olmuştur. (370 numaralı Muhasebe ..., 2001, s.137-139) Bu durumda Gostivar köyünün vergi geliri kazanın toplam yıllık gelirinin yaklaşık % 1,3ünü oluşturmaktadır.

Osmanlı'nın balkanlarda aldığı askerî yenilgiler, Müslümanların devletin iç bölgelerine doğru göç etmelerine sebep olmuştur. Bundan dolayı Gostivar'a yakın olan bölgede de Müslüman nüfusun yoğunluğu artmıştır. Osmanlı Devleti'nin 1683 yılında düzenlediği ve başarısızlıkla sonuçlanan Vıyana kuşatması sonrasında Rumeli'nin birçok yerinde büyük istikrarsızlık ortaya çıkmış ve saldırılara maruz kalan Müslümanlar daha büyük gruplar halinde göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu savaşlar dizisi 1699 Karlofça anlaşması ile bittiğinde, Balkanların hemen hemen her yerinde büyük maddî tahribat meydana gelmiş ve topraklar kaybedilmiştir. Bu esnada Osmanlı karşıtı ittifaka katılan ve çok etkili bir deniz gücü olan Venedik'in katkılarıyla Mora ve Atina dahi kısa bir süre için bile olsa Osmanlı'nın elinden çıkmıştır. Dahası, durumdan faydalanmak isteyen Rusya 1697 yılında Avusturya, Venedik ve Lehistan

ittifakına katılarak Kırım ve çevresinde işgallere kalkışmıştır (Faruki, s. 561). Saldırlara sadece şehirler değil orduların yol üzerinde bulunan köyler de benzer şiddete maruz kalmıştır. Diğer şehirlerle beraber o sırada köy olan Gostivar da ağır tahribata uğramıştır. Osmanlı ordusuna karşı savaşıyan Avrupalı askerlerle birlik olup savaşa katılan bölgede yaşayan Hıristiyanların bir kısmının da katkılarıyla meydana gelen saldırılardan Müslümanlar, savaşa katılmadıkları halde büyük zarar görmüşlerdir (Lape, 197-198).

II. Mahmut döneminde ilk nüfus sayımlarından biri Makedonya'nın bazı bölgelerinde gerçekleşmiştir. 1833 yılının Mart ayındaki nüfus sayımı neticesinde Gostivar köyü 160 haneden ibaret olup, bu hanelerde yaşayan erkek nüfus 498 kişi olara kayda geçmiştir (BOA. Nfs.d. 5565, s.99-106). Buna ilave olarak kadınların sayısının bir o kadar daha olduğu düşünülürse, Gostivar'ın XIX. yüzyılın ilk yarısındaki nüfusu takriben 1000 civarında olmalıdır.

Daha önceleri başlayan ancak 19. asırda iyice arttıran eşkıyalık hareketleri bölgedeki nüfusu olumsuz etkilemiş, saldırılar karşısında bunalan halkın bir kısmı daha güvenli bölgelere doğru göç etmiştir. (Faruki, 2004, s.567). Bu durumun bir sonucu olarak Müslüman nüfus bazı yerlerde azalırken, diğer bazı yerlerde büyük bir artış kaydetmiştir. Bu sonuçtan Gostivar'ın da etkilendiği görülmüştür. Mesela 18 Aralık 1896 tarihli bir belgeye göre Gostivar'da 16'sı Rum ve 34'ü de Bulgar olmak üzere sadece 50 Hıristiyan mevcuttu (BOA.BEO. 841/63075). 1905 yılına ait kayıtlarda kasabanın toplam nüfusu 3400 olduğu düşünülürse, 9 sene evvelki durumda burada sadece elli gayrimüslimin yaşaması, kasabanın artık ağırlıklı olarak Müslüman bir hüviyete kavuştuğunu göstermektedir. Aynı rakama yakın bir tespit de Kamusu'l Alâm'da zikredilmektedir. (Sami, 1306, c.5, s. 3305) Kasabanın o esnadaki nüfusu Müslüman ağırlıklı olması, yerel Hristiyan tarihçiler tarafından da teyit edilmiştir. 1929 yılında yayınlanan bir araştırmaya göre 1905 senesinde Gostivar bir kasaba görünümünde ve 3400 nüfusa sahipti. O sırada nüfusun %95'ten fazlası Müslümandı (Tomiç, 1929, s. 221).

XIX. yüzyıl boyunca Balkanların Osmanlı yönetiminde kalan topraklarında Müslüman nüfus yoğunluğu konusunda önemli bir değişim söz konusu olmuştur. Bunun sebebi, 93 Harbi ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun Bosna-Hersek'i işgali gibi nedenlerden bölgedeki Müslüman nüfusun daha iç bölgelere göç etmek zorunda kalmalarıdır. Nitekim Gostivar nahiyesi sakinleri, Osmanlı yetkililerine 30.12.1902 tarihinde gönderdikleri bir telgrafla, nahiyenin kazaya tahvil edilmesini isteyerek nahiye civarında yaşayan kalabalık nüfusa işaret etmişlerdir. Bu telegrafta, ileri sürdükleri güvenlik gerekçesi ile beraber, nahiyenin büyüklüğünü ve kazaya tahvil edilmesi için şartları taşıdığını ortaya koymak amacıyla, Gostivar'a bağlı 55 köy ve bu köylerde, çoğu Müslüman erkek ve kadın olarak toplam 40 000 kişinin yaşadığını ifade etmişlerdir (BOA. TFR.I KV. 2/195.). Bu rakamın tam olarak doğru olduğunu tespit etmek güçtür. Zira bu tarihe en yakın olan 1905 yılının ilk baharında, Prizren ve Kalkandelen ile beraber Gostivar'da da yapılması düşünülen nüfus ve emlak sayımının, bölgede etkisini iyice arttıran eşkıyalık hareketleri dolayısıyla başka bir zamana ertelenmesi uygun görülmüştür. Söz konusu sayımın sadece Prizren kazası ve sorun bulunmayan köylerde yapılmasına karar verilmiştir (BOA, BEO, 2549/190500, varak no 1).

Osmanlı Devleti'nin birçok alanda olduğu gibi nüfus hareketlerini de çok sıkı bir kontrole tabi tutması sebebiyle şehirlerin nüfusça büyümeleri de bazı şartlara tabiydi. Bu durum kaza statüsüne kavuşan Gostivar kasabası için de geçerli olmuştur. Mesela kasabaya yakın köylerden biri olan Dobridol köyü sakinleri, muhtemelen ekonomik sebeplerden dolayı Gostivar kasabasına yerleşmişlerdir. Bu hadise, nahiyenin kazaya tahvil edilmesinden sadece 4 sene sonra olmuştur. Bir şekilde kasabaya yerleşen Dobridol köylüleri, köydeki evlerine dönmeleri için kaza Kaymakamı tarafından emir almışlardır (BOA. TFR.I KV, 169/16864.). Köylülerin köylerine geri gitmeleri için devlet tarafından zorlanmaları, kaza yakınında bulunan verimli toprakların boş bırakmayıp ekilmesini sağlamak ve vergi geliri elde etmek istenmesinden dolayı olmalıdır.

Bugün Gostivar, Makedonya'nın önemli ticaret ve ziraat merkezidir. Resmi kayıtlara göre şehrin, köyleriyle beraber toplam nüfusu 81 042, bunlardan 40535 kadın ve 40507 erkektir. Belediye sınırları içinde toplam 29 339 hane mevcuttur. 2002 yılında yapılan son nüfus sayımında Gostivar'ın merkez nüfusu 35847 olarak tespit edilmiştir. (<http://www.stat.gov.mk/Opstinim.aspx?mbop=1287>). Yaklaşık yüz yıl içinde şehrin merkez nüfusu on katına çıkmıştır.

2. Gostivar Nahiyesinin Kazaya Dönüşüm Süreci

Osmanlıların balkanlara gelmesiyle beraber, bölgedeki şehirleşme adına çok önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Türkler birçok yerleşim yerinin şehirlik özelliklerini daha üst seviyelere çıkarmış, bazı yeni şehirleri de sıfırdan kurmuştur. Osmanlı öncesi balkan şehirlerin çoğu koruma amaçlı inşa edilen hisarlardan ibaretti. Mesela Gostivar'ın bağlı olduğu Sancak merkezi Prizren, Sırp imparatorluğun başkenti olduğu esnada, 1348 yılındaki nüfusu 3 000 civarında idi. (Ademi,2012, s. 603-604).

Gostivar nahiyesinin kazaya tahvili ile alakalı rastladığımız ilk kayıt 6.01.1892 tarihlidir. Kosova Vilayeti'nin, gerekçeleri içeren bir talep yazısıyla Gostivar nahiyesinin kaymakamlığa terfi edilmesi istenmiştir. Bunun gerçekleşmesi için ise 2. sınıf Kaymakamlık olan Kalkandelen kazasının 3. sınıfa indirilmesi de teklif edilmiştir. Zikredilen diğer gerekçeler arasında en önemlisi, o esnada, eşkiya saldırılarının bölgede ve Gostivar nahiyesi etrafında şiddetli bir hal almasıdır (BOA.DH.MKT.1911/44). Bu taleple ilgili cevaba ulaşabilmiş değiliz, ancak bundan kısa bir süre sonra Kosova Vilayeti aynı talebi yinelemiştir. Vilayet tarafından 3.06.1892 tarihinde Bab-ı Âli'ye bir telgraf gönderilmiştir (BOA.DH.MKT.1956/87.). Bu telgrafa tam bir ay sonra verilen cevapta, Gostivar nahiyesinin kazaya tahvilinin "pek de lüzumu olmadığı" şeklinde Şura-yı Devlet kararı iletilmiştir (BOA.DH.MKT.1968/116.). Şura-yı Devlet'in bu cevabına rağmen bu husustaki talebin devam ettiğini görüyoruz. 5 Temmuz 1897 tarihli bir yazıyla Şura-yı Devlet, Gostivar nahiyesinin kazaya tahvil edilmesi halinde ortaya çıkacak memurların maaşları ve sair masrafların karşılanması için kaynağın bulunup bulunmadığının tespitinin yapılması için Dahiliye Nezareti'ne bir yazı yazmıştır (BOA.DH.TMIK.S.11/61.).

Gostivar nahiyesinin kazaya dönüşmesi için, ahali tarafından da yapılan en az birkaç talep daha olmuştur. Mesela Dâhiliye Nezareti'nden Sadarete yazılan 3 Haziran 1892 tarihli bir yazıda, söz konusu nahiyenin kazaya çevrilmesi hususunda değerlendirmeler yapılmış ve buna lüzum olmayacağına dair karar verilmiştir (BOA.DH.MKT.1968/116). Bu karara rağmen nahiyenin kaymakamlığa tahvil edilmesi için Gostivar ahali ile merkezi idare arasında yazışmalar devam etmiştir. Halk, kaymakamlığa tahvil için gerekli olan maddi kaynağın sağlanması için, mahalli vergilere zam yapılarak gerekli meblağın karşılanmasını teklif etmiştir. Bu teklife sadece Müslümanlar değil, Gostivar'daki az sayıda bulunan Rum ve Bulgarlar da katılmıştır (BOA.DH.TMIK.S.11/61.).

Nahiyenin kazaya tahvil edilmesi talep edildiği yıllarda Gostivar'ın Müslüman nüfusunun hane olarak 1000 civarında olduğu anlaşılmaktadır (BOA.MF.MKT.123/139.). Muhtemeldir ki bu dönemde Hıristiyan nüfusu çok azdır. Zira 21 09 1896 tarihli başka bir belgeye göre nahiyede 34 Bulgar ve 16 Rum olmak üzere toplam 50 gayrimüslim yaşamaktaydı (BOA.BEO.841/63075.). Buna göre nahiyede Sırp ve Yahudi bulunmamaktaydı. 1000 hanelik Müslüman nüfus, Gostivar nahiyesi merkezinde yaşayanlar olmalıdır. Çünkü yaklaşık aynı tarihlerde (16 Mart 1896) nahiyenin kazaya tahvil edilmesi için, bu defa içeriği olarak önemli ayrıntılar ihtiva eden başka bir dilekçe, özellikle nüfusla alakalı çok önemli veriler ortaya koymaktadır. Bu belgeye göre nahiyede, 17 000'den fazla erkek nüfus ve kendisine bağlı 55 köy vardı. Bu itibarla, dilekçeyi imzalayan şahıslara göre nahiyeye *hâlen ve mevkiyan kaymakamlığa istidad ve istihkak-ı tam olduğu* ifade edilmiştir (BOA.ŞD.1976/10.). Bu tarihten altı sene sonra, 30 Aralık 1902 tarihli ve erkeklerle beraber kadınların da zikredildiği bir belgeye göre, Gostivar ve civarında yaşayan nüfusun yaklaşık %15 oranında büyüdüğü ve 40000 kişiye ulaştığı görülmektedir (BOA.TFR.I.KV.2/195.).

Aslında nahiyenin kazaya tahvil edilmemesi *lüzumu olmadığından* değil, kazaya tahvil işlemlerini finanse edecek maddi kaynakların yetersizliğinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. 18.01.1903 tarihli bir dilekçe ile Gostivar nahiyesi muhtarları, bir kez daha nahiyenin kazaya tahvil edilmesini talep etmişlerdir. Muhtarlar, nahiyenin kazaya tahvil olunmasıyla devletin gelirlerinin ciddi bir biçimde artacağını ve güvenlik ve asayiş durumunun da iyileşeceğini ifade etmişlerdir (BOA.TFR.I.ŞKT., 2/164.).

4 Aralık 1894 tarihli bir belgeye göre, Serasker Rıza Paşa, Kosova ve Manastır vilayetleri arasında önemli bir mevkide bulunan Gostivar nahiyesinin bu özelliğini öne sürerek, Kosova vilayetine bağlı Gostivar ile Manastır vilayetine bağlı Kırçova arasında bir telgraf hattının kurulması ve böylece iki vilayetin haberleşme ihtiyacının karşılanmasını istemiştir (BOA.BEO. 527/39516). Telgraf hattı inşaatı, ekonomik sebeplerden ertelenmek zorunda kaldıysa da (BOA.BEO.1177/88252), nihayet 12 Nisan 1904 tarihinde Kırçova-Gostivar ve dolayısıyla Manastır-Kosova vilayetleri arasındaki kısım tamamlanmıştır (BOA.BEO.2811/173299.) Ancak hattın kullanılmaya başlaması daha erken, 3 Eylül 1903 tarihinde gerçekleşmiştir (BOA.DH.MKT. 767/60.). Muhtemelen ufak tefek eksikliklerin tamamlanması birkaç ay sürmüştür. Kuşkusuz ki bu telgraf hattının tamamlanması, Gostivar'ın kaymakamlığa terfi etmesi sürecine olumlu etki yapmıştır. Nihayet, on yılı aşkın bir zaman sonra, 25 Mart 1903 tarihinde Gostivar nahiyesinin kazaya dönüşümü gerçekleşmiştir (BOA, BEO. 2707/202993.).

Nahiyenin kazaya tahvil edilmesi ile beraber, özellikle iktisat alanında hakikaten olumlu bazı gelişmeler kısa sürede gerçekleşmiştir. Bu olumlu tahmini, o esnada nahiyeye olan Gostivar kasabasının Cedîd Mahallesi muhtarı bir dilekçesinde belirtmiştir. Muhtarın yazdığı bu dilekçede, nahiyenin kazaya tahvil edilmesi ile beraber devlet gelirlerinin artacağı, asayiş sıkıntılarının azalacağı ve birçok olumlu hadiseye sebep olacağını belirtmiştir (BOA. TFR.I. ŞKT, 2/164.). Nahiyenin kazaya tahvil edilmesinden yaklaşık beş ay evvel yazılan bu dilekçenin, tahvil sürecine olumlu etki etmesi muhtemeldir. Gerçekten de ekonomik alandaki gelişmeler son derece olumlu olmuştur. Nahiyenin kazaya tahvil olunmasından kısa bir süre sonra vergi gelirlerinin toplanması, planlananın %94 derecesine varmıştır (BOA.TFR.KV. 155/15475.). 15 Mayıs 1906 tarihli bir vesikada, Gostivar kazasının 1905 yılının vergi hâsılatı ile alakalı bilgiler verilmiştir. Kosova Defterdarı Sabit Beyin Müfettiş Efendiye gönderdiği telgrafta önceki senenin vergileriyle şu verilere yer verilmiştir:

Hayvan sayısı: 9488.

Alınan vergi miktarı: 82273 kuruş.

1906 senesinin verileri ise şu şekilde gerçekleşmiştir:

Hayvan sayısı: 9632.

Alınan vergi miktarı: 83615 kuruş.

Buna göre hayvan sayısında 144 adet, vergi geliri ise 1342 kuruş artmıştır. Hem hayvan sayısında hem de vergi gelirinde yaklaşık %15 artış olmuştur (BOA.TFR.I.KV. 133/13232.). Aynı hususla alakalı Gostivar kaymakamı Neşet Beyin verdiği bilgiler de bu olumlu durumu teyit etmektedir. Buna göre kasabanın genel vergi tahsilatı 2630 kuruş ve 30 para artış göstermiştir (BOA.TFR.I.KV. 133/13244.).

Kazaya dönüşmesi ile beraber kasabanın ekonomik gelişmesine ivme kazandıran başka unsurlar da olmuştur. Bu maksada yönelik kasabada her senenin Mayıs ayında 5 gün süreyle devam edecek bir panayırın düzenlenmesine karar verilmiştir. Bu panayır sayesinde kasabanın ekonomik ve ticari kapasitesi artmıştır (BOA.TFR.I.KV. 208/20723.). Ekonomik hayatının önemli bir göstergesi de bankacılıktır. Kaza olmasıyla beraber 1907 yılında Gostivar'da bir Ziraat Bankası sandığı kurulmuştur (BOA.BEO. 3033/227444.).

Öte taraftan, kaza olmasıyla beraber Gostivar kasabası sakinleri daha iyi belediyecilik hizmetleri almaya başlamıştır. Yollara kaldırım taşlarının döşenmesi ve bozuk olan kısımların tamir edilmesine de önem verilmiştir (BOA.TFR.I.KV. 128/12737.). Bununla beraber sadece Gostivar ovasının değil, bugünkü Makedonya ve hatta kuzey Yunanistan'ın Selanik topraklarının verimliliğini büyük ölçüde etkileyen Vardar nehri ıslah edilmiş (BOA.TFR.I.KV. 206/20583.) ve yahut söz konusu nehrin kenarlarında yapılan çitler sebebiyle su taşmasını engelleyecek tedbirler alınmıştır (BOA.TFR.I.KV. 194/19345.) Bütün bu olumlu gelişmeler dışında, kasabanın etrafındaki köylerde yaşayan bazı insanlar toprak kazanmak amacıyla çitler yapmışlar ve bu surette çevreye zarar verdiklerinden dolayı ikaz edilmişlerdir (BOA.TFR.I.KV. 231/23027.).

Kaymakamlık olmasıyla birlikte, toplum hayatı için gerekli olan birçok düzenleme yapılmıştır. Kuşkusuz bu düzenlemeler arasında sağlık, önemli bir uygulama olmuştur. Nitekim bu hususla alakalı olarak, nahiyenin kazaya tahvil edilmez hemen harekete geçildiğini görmekteyiz. 29 Haziran 1903 tarihli bir belgeye göre, maaşı yerel imkânlarla karşılanmak kaydıyla Gostivar'da bir doktorun görevlendirilmesi istenmiştir (BOA.TFR.I.KV. 228/22799-1.). Bu talepten sadece bir hafta sonra, o sene Mekteb-i Tıbbiyye-i Şahane'den yeni mezun olan bir doktor görevlendirilmiştir (BOA.BEO. 2121/159035; BOA.TFR.I.A. 8/798.). Kasabanın eczacıya olan ihtiyacı ise ancak birkaç sene sonra karşılanmıştır. Muhtemelen ilk eczacı 1906 senesinde atanmıştır. Kasabaya eczacı olarak atanan Mehmet Şevket Efendi'nin 15 Mayıs 1906 tarihinde görevine başlamıştır (BOA.ZB. 345/93.). 10 Temmuz 1907 tarihinde ise bu göreve İstanbul'lu Aleks veled-i Stefan atanmıştır (BOA.ZB. 40/61.).

Gostivar kasabası, kaza yapıldıktan sonra, kurulması gereken bazı idari birimlerin tesisi gecikmiştir. Nitekim Sadarettin Adliye Nezareti'ne 10 Haziran 1903 tarihli ve 247 no'lu yazıda, adliye teşkilatının kurulmasının müsait bir zamana bırakılmasında, maddi sıkıntılar gerekçe olarak gösterilmiştir (BOA, BEO. 2092/156853). Yeni oluşturulan kazanın diğer idari teşkilatların kurulması, maddi imkânsızlıklar sebebiyle müsait bir zamana ertelendiği halde, doktor ihtiyacının hemen karşılanması dikkat çekicidir. Hatta gecikmeden nasibini alan kaymakam tayini dahi hemen gerçekleşmemiştir (BOA.BEO. 2067/155005.). Kaymakam atamasının gecikmesi, aslında kazayı idare edecek munasip bir kişinin bulunamamasından kaynaklanmıştır (BOA.BEO. 2030/152217.). Ancak özellikle nüfus ve adliye teşkilatlarının zamanında kurulamaması, halkın şikâyet etmesine sebep olmuştur. Kaymakamlık olmasından bir seneden fazla bir zaman geçmesine rağmen, kazada Adliye ve Nüfus memurluğu kurulamamıştır. Bu iki hususta işlerini görmek isteyen ahali, Gostivar'ın kuzey tarafına ve 20 kilometre uzağında bulunan Kalkandelen'e gitmek zorunda kalmıştır (BOA.BEO.TFR.I.A. 18/1753.). İdarenin bu şikâyetleri dikkate aldığı, ancak maddi sıkıntılardan dolayı hızlı bir biçimde çözüm üretmediği görülmüştür. Meseleyi çözmek ve ahalinin adliye teşkilatı ile alakalı taleplerine cevap vermek amacıyla farklı yöntemler de düşünülmüştür. 11 Nisan 1905 tarihli bir belgeye göre, bugünkü kuzey-doğu Arnavutluk'ta bulunan Luma kazasının adliye teşkilatının Gostivar'a nakledilmesi suretiyle meselenin çözülebileceği, Kosova valisi tarafından Rumeli Umum Müfettişi'ne bildirilmiştir (BOA.TFR.I.KV.87/8601.). Rumeli Müfettişliği'nin de Gostivar'da öncelikli olarak bir adliye teşkilatının kurulması taraftarı olduğunu anlıyoruz. Zira 1903 yılında Kavaya kasabasında bir adliye teşkilatının kurulması söz konusu olduğunda, Müfettişlik, Kavaya'ya değil, öncelikli olarak Gostivar'da kurulması için Adliye Nezareti'ne yazı yazmıştır (BOA.Y.PRK.MK. 14/48.). Adliye Nezareti, maddi sıkıntıları ileri sürerek, Gostivar'da kurulması düşünülen adliye teşkilatının faaliyete geçirilmesinin müsait bir zamana ertelenmesini bir kez daha istemiştir (BOA.Y.PRK.MK. 18/86.).

Bir yerleşim biriminin gelişimi, diğer etkenlerin yanında, ulaşım imkânlarına bağlı olduğu açıktır. Fazlaca kullanılan yolların üzerinde bulunan köylerin zamanla kasabalara, kasabaların şehirlere ve şehirlerin daha büyük şehirlere dönüşmesi muhtemeldir. Kaza olduktan kısa bir süre sonra Gostivar'ın, Kosova vilayeti merkezi olan Üsküp'e tren yolu ile bağlanması için çalışmalar başlamıştır. Ayrıca Manastır vilayetinin Kosova vilayetine sınırları olan Kırçova kasabasına doğru bir şose yolunun

inşasına da başlanmıştır (BOA.BEO. 4026/301882.). Kaza olmadan evvel Gostivar ile Kırçova arasında, -pek münasip olmasa da- bir yolun bulunduğu bilinmektedir. Hatta bu yolun muhafazası için iki kaza arasındaki sınırdaki görevli olan zabıta erlerinin ikamet edecekleri iki kule inşa edilmiştir (BOA.DH.MKT. 1472/22.).

Özellikle güvenlik bakımından önemli olan hızlı haberleşmenin sağlanmasına yönelik alınan tedbirler de imkân veya imkânsızlıklara (BOA.BEO. 1177/88252.) bağlı olarak yerine getirilmeye çalışılmıştır. Gostivar kaymakamlık olduktan yaklaşık beş buçuk ay sonra, 3 Eylül 1903 tarihinde Kırçova ile arasında inşa edilen telgraf hattı tamamlanmıştır (BOA.DH.MKT. 767/60.).

3. Eğitim Durumu

II. Abdülhamit dönemi, eğitim bakımından son derece verimli bir süreç olduğu malumdur. Gostivar kazası da, bu esnadaki ilerlemeden kendisine düşen payı almıştır. Kuşkusuz buna 1861 senesinde açılmış ve bildiğimiz kadarıyla bu kasabada, yüksek eğitimde bir ilk olan Mustafa Ağa tarafından tesis edilen medresenin etkisi büyüktür (BOA. A.DVN. 158/89.). Bu medreseden önce, 1760 yılında Gostivar'da bir öğretmenin 20 akçe yevmiye ile görev yaptığı bir mektep vardı (BOA.C.MF. 175/8739.).

II. Abdülhamit döneminde eğitim alanında gerçekleştirilen olumlu faaliyetlerden Gostivar'ın da istifade ettiği görülmüştür. 1892 yılında nahiyede bir binanın alt katında İbtidai ve üst katında Rüşdiye okulu faaliyet göstermekteydi (BOA. MF. MKT. 152/116.). Kaza hüviyetine kavuşur kavuşmaz Gostivar'da eğitim seferberliği başlatılmıştır. Sadece üç sene sonra, 9 Temmuz 1906 tarihinde bir kız ilkokulu yeniden inşa edilerek faaliyete geçmiştir (BOA.MF.MKT. 940/2.). Bu kız okuluna öğretmen olarak Fikriye Hanım tayin edilmiştir (BOA. MF.MKT.1005/78.). 1906 senesinde inşa edilmeye başlanan ilkokul ve ortaokul binaları 8 Mart 1907 tarihinde tamamlanarak hizmete girmiştir (BOA.TFR.I.KV. 142/14180.). Eğitim ile alakalı faaliyetler büyük bir hızla devam etmiş ve bu alanla ilgili bütün ihtiyaçlara cevap verilmeye çalışılmıştır. Buna örnek olarak 7 Ağustos 1908 tarihli bir belgeyi gösterebiliriz. Bu belgeye göre kasabanın Cedîd Mahallesi'nde bir mektebin temeli atılmış, Cami-i Cedîd mahallesinde ise var olan mektebin tamirine süratle başlandığını görmekteyiz. Ayrıca her iki mektebin inşasında da önemli bir husus daha vardır. Söz konusu mekteplerin gerek tamiri gerekse yeniden inşa faaliyetleri halkın maddî desteğiyle gerçekleşmiştir (BOA.TFR.I.KV. 207/20611.).

Kazaya dönüşmesinden sonra Gostivar'da Hıristiyan çocuklar için de mektepler kurulmuştur. 3 Ekim 1907 tarih ve 3607 sayılı yazıyla kasabada bir Bulgar mektebi kurulmuştur (BOA.BEO. 3664/274756.). Sırplar, tam bağımsızlığa kavuştukları 1878 Berlin kongresi sonraki süreçte, Güney veya Eski Sırbistan isimlendirdikleri Makedonya'nın büyük bir kısmında olduğu gibi Gostivar ve çevresine yönelik yoğun sırplaştırma faaliyetleri gerçekleştirmeye başlamışlardır (BOA. Y.PRK.ASK. 55/101. ve BOA. A.MKT. MHM. 700/24.). Bu bağlamda, yapılan nüfus sayımına göre kasabada herhangi bir Sırp'ın yaşamamasına rağmen, Sırpça eğitim yapan bir mektebin kurulması talebi enteresan bir durumdur (BOA.BEO. 3620/271486.). Bu faaliyetin Bulgarları sırplaştırma gayreti olduğu açıktır. Ancak bu bölgede Arnavutların çoğunluk olmaları durumu, bu gayretlerin önüne engel teşkil etmekteydi. Bu sebepten dolayı Sırbistan Devleti bağımsız olduktan sonra, özellikle o sırada Osmanlı toprağı olan bu bölgelerde muazzam propaganda faaliyetlerine girişmiş ve bu işler için büyük maddî kaynaklar tahsis etmiştir. Bu kaynaklardan bir kısmını bölgedeki ileri gelen Arnavutlara tahsis ederek onların engellemelerine mani olmak istemiştir. (*Граѓа за уџмопужама..1987, s.360*) Bu faaliyetlerin amacı, silahlı çeteler kurmak ve bu çeteler sayesinde yerel Hıristiyan halkı Osmanlı'ya karşı kıskırtmak, Müslümanları ise taciz ederek bölgeden uzaklaştırmaktı. Nitekim Sırbistan'ın bölgedeki istihbarat elemanları sayesinde buna yönelik çaba gösterdiğini arşiv belgelerinden anlamak mümkündür (BOA.BEO. 841/63075; BOA.BEO. 2856/214141). Sırplar Osmanlı öncesi dönemde kurdukları imparatorluğun merkezi sayılan Makedonya topraklara nüfuz edip kendine bağlama peşindeydi.

Bulgaristan ise asırlar önce ve Yeşilköy Antlaşması sonucu kendisine verilen fakat Berlin kongresi sonrasında elinden alınan bu topraklara yeniden ve kesin olarak kavuşmak için var gücüyle çalışıyordu. Makedonya'nın büyük bir kısmı ile birlikte Gostivar da bu esnada bu iki devletin mücadelesine sahne olmuştu (Karal,tsz, s.65).

Sırbistan'ın Makedonya'da taraftar bulma çabaları netice vermiş, kuzey ve batı Makedonya'da yaşayan Bulgarların bir kısmı, Sırp propagandasından etkilenerek Sırbistan yanlısı bir siyaset içine girmişlerdir. (BOA. TFR -I-M. Dosya No: 7, Sıra No: 682.) Sırbistan'ın görevlendirdiği ajanlar, 1888 yılında Makedonya'daki Ortodoks Hıristiyanlar arasında Sırp taraftarlığını yaymak amacıyla Sırpça kitaplar dağıtmışlardır. Dört sene sonra da aynı maksada hizmet etmek amacıyla Selanik'te ilk Sırp okulunun açılışını gerçekleştirmişlerdir (Hamza 2000, s.88). Gostivar'ın kasaba olması Sırbistan'ın dikkatinden kaçmamış ve buradaki faaliyetlerine hız vermesine sebep olmuştur. Mesela 16 Haziran 1324/29 Haziran 1906 tarihinde Sırbistan'ın Manastır konsolosu bizzat Gostivar'a giderek oradaki Sırp yanlısı kimselerle görüşüp, onlara yapacakları faaliyetleri Osmanlı hükümetinden gizlemelerini tavsiye etmiştir (İSAM. HHPE. Dosya No: 10, Sıra No: 10)

4. Gostivar Vakıfları

Osmanlı Devleti idaresi esnasında ortaya çıkan yeni şehirlerin ekserisi vakıflar sayesinde kurulmuş ve gelişmiştir. Özellikle Balkanlarda, Osmanlı öncesi dönemlerde varlığını şehir olarak sürdüren yerleşim birimlerin çok az olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu itibarla bölgede yeni kurulan şehirlerin hemen hemen tamamı, eski kurulanların ise çoğunun vakıflar sayesinde şenlendiğini ifade etmek gerekir. Yapılan bir araştırmaya göre 24 balkan şehirlerinde bulunan vakıf binaların sayısı 1960 civarında idi. Bu binalar arasında 977 cami, 109 medrese, 228 mektep, 187 tekke, 29 imaret, 159 han, 97 hamam, 45 türbe, 10 saat kulesi, 20 köprü, 5 kale, 5 kule, 15 kervansaray, 20 çeşme, 53 su kemeri ve 1 sebil mevcuttu (Bir Medeniyetin İzdüşümü, 2012, s.241).

1950 yıllarında, çarşıda, Osmanlı döneminden kalma iki camiden bahsedilmektedir (Ayverdi, 1956, s. 168). Ekrem Hakkı Ayverdi, Gostivar'da Kaçanıklı Mustafa Paşa camii, Saat veya Ebu Bekir camii ve medresesi, Saat Kulesi, Şeyh Nuh Efendi zaviyesi ve Hacı Ali Ağa mektebinden bahseder (Ayverdi, 2000, s. 37-38). Bir Osmanlı yerleşim birimi için olmazsa olmaz olarak görülen binalardan birisi kuşkusuz hamamdır. Gostivar ile alakalı vakıf belgelerinde hamam ile ilgili herhangi bir belge bulamadık. Ancak Osmanlı Arşivi'nde bulunan 19 Eylül 1907 tarihli bir belgeye göre Gostivar'da maarif'e ait bir hamamın var olduğu anlaşılmaktadır. Hamamın inşa tarihi ile alakalı başka bir bilgi şimdilik mevcut değildir. Ancak bu binanın eski olduğu anlaşılmaktadır. Zira hamamın tamiri için gerekli olan 3998 kuruşun evkaf ve sair kaynaklardan temin edilmek üzere çalışma yapılması istenmiştir (BOA.TFR.I.KV. 175/17416.).

Küçük bir nahiyeye olarak incelediğimiz Gostivar, daha kaza hüviyetine kavuşmadan, bir Osmanlı şehrinin en önemli sayılabilecek yapılara sahip olduğunu görmekteyiz. Buna göre 1861 senesinde Gostivar'da Mustafa Ağa'nın yaptırdığı bir cami ve medrese mevcut olduğunu görmüştük. Vakıf sahibi Mustafa Ağa, söz konusu cami ve medresenin ihtiyaçlarının karşılanması için Tekirdağ, Lüleburgaz'da sahip olduğu çiftliğin de vakfa dönüştürülmesi için istekte bulunmuştur. Vergi kaybının oluşmaması için, bu talebe bir istisna olarak ve emsal oluşturmamak kaydıyla izin verilmiştir (BOA. İ.MMS., 20/890). Bu vakıf dışında Mustafa Paşazade Ebu Bekir Camii vakfıyla alakalı bilgiler vardır. Vakfın mal varlığı ile alakalı bilgi bulunamamış, ancak Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde söz konusu camide görev yapan imamla ilgili kayıtlara rastlanmıştır (VGMA, Defter No:171, sayfa No: 248, Sıra No: 1953.). Ayrıca kuruluşu 17 Ağustos 1910 olmak üzere Kosova Vilâyeti'nin Prizren Sancağı'na bağlı Gostivar Kasabası'nın Cedîd Mahallesi'nden İsmail Ağa oğulları Hacı Halil (6.000 kuruş) ve kardeşi Hacı Mehmed (4.000 kuruş), toplam 10.000 kuruşunu, aynı mahallede Hacı Mustafa Ağa'nın yaptırdığı caminin hatiplik görevlisinin ihtiyaçlarına sarf edilmek üzere vakfetmişlerdir (VGMA Defter No: 600, Sayfa: 43, Sıra: 53).

Gostivar için çok önemli bir şehirleşme temeli oluşturan ve Mustafa Ağa tarafından kurulan vakfa ait, 13 Nisan 1872 tarihli bir tevcihat kaydı mevcuttur. Bu kaydın ayrıntıları şu şekildedir:

1. Nev-i Cihat = Hitabet
2. Mahall-i Hizmet = Ber vakf-ı hasbî, bahis olarak binnefs edâ-i vazife iktidar kesb edinceye değin tarafından Hafız Said bi'l- beyan
3. Vezaif ve Muhassasât Esami-i mutesarriât = Edâ-yı hizmet etmek üzere sâgr (küçük) Ahmed
4. Tevcihat Tarihi = 22 Muharrem 1(296)/ 16 Ocak 1879
5. Vakif-i ismiyle Hayrat meberrâtının Mahal ve Mevâki'i = Nezaret-i Evkaf-ı Hümayuna mulhak evkaftan Kalkandelen kazasına tabi Gostivar karyesinde vaki, el-Hac Mustafa Ağa Cami-i Şerifi Vakfi
6. Atik-i Esas Defteri = 231
7. Şart-ı Vâkif = Sagîr mûmâ ileyh Ahmed efendi el-yevm kebîr olarak bi'n-nefs ifa-yı hizmete iktidar-ı kesb edemediği cihetle nâib muma ileyh Hafız Said Efendiye bâ Hatt-ı Hümâyûn tevcih (VGMA, Defter No:180, Sayfa No: 64, Sıra No: 484.).

Sonuç

XIV. asrın sonlarına doğru Osmanlı topraklarına katılan Gostivar, bu devletin bir parçası olarak önce köy, sonra nahiye ve en son olarak da kaza merkezi halinde sürekli bir gelişim halinde olmuştur. Bu kaza, Osmanlı Devleti'nin iç bölgelerinde bulunması dolayısıyla, Osmanlı idaresinin başlangıcından, söz konusu idarenin sonlandığı I. Balkan Savaşları sonrasına kadar, beş asırdan fazla bir zaman zarfında Osmanlı topraklarının bir parçası olarak kalmıştır.

Bulunduğu coğrafi konum sebebiyle ve devletin XIX. asırda yaşadığı güvenlik problemleri dolayısıyla, Gostivar'ın bir an evvel nahiyeden kazaya dönüşmesi için gerek bağlı olduğu Kosova valisi, gerekse ahali, Merkezî hükümete defalarca talepte bulunmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin bu sırada yaşadığı ekonomik zorluklar, bu taleplerin kolayca ve hızlıca yerine getirilmesine müsaade etmemiştir. Ancak, bu nahiyenin kazaya dönüşmesinden sonraki kısa sürede yaşanan ekonomik kalkınma ve devletin vergi gelirlerindeki artış, idarecilerin bu husustaki yavaş davranmalarının hatalı olduğunu göstermiştir. Eğitim ve sağlık alanında gerçekleştirilen yatırımlar, kaza ahalisinin devlete olan bağlılığına ve dolayısıyla da asayişin teminine katkı yapmıştır. Vakıflar, dini ve sosyal özellikte birçok kurumu tesis ederek, kazanın şehir hüviyetine kavuşmasına zemin hazırlamışlardır. Bu eserler sayesinde Gostivar, 1950 yıllarına kadar, küçük ölçekli de olsa Osmanlı özelliğini belirgin bir biçimde korumuştur. Bu örnekte de görüldüğü üzere, bir taraftan Osmanlı idaresi, diğer taraftan birer sivil toplum kuruluşu olarak vakıfların ortak çabalarıyla, Balkanların birçok bölgesinde örnekleri bulunduğu gibi, küçük yerleşim birimlerinin şehir haline getirilmelerine şahit olunmaktadır.

KAYNAKÇA

Osmanlı Arşiv Belgeleri

BOA. Nfs.d. 5565, 15 Şevval 1248/7 Mart 1833, s. 99-106.

BOA. A.E.AHMED. III, 9930.

BOA, BEO.2030/152217.

BOA, BEO.2686/201437

-
- BOA. BEO. 841/63075
BOA, BEO, 2549/190500, 26 M 1323 varak no 1.
BOA. TFR.I KV. 2/195.
BOA. TFR.I KV, 169/16864.
BOA. TFR -I-M. Dosya No: 7, Sıra No: 682.
BOA. DH.MKT.1911/44.
BOA. DH.MKT.1956/87.
BOA.DH.MKT. 1968/116.
BOA.DH.TMIK.S. 11/61.
BOA.DH.MKT. 1968/116
BOA.DH.TMIK.S. 11/61.
BOA.MF.MKT. 123/139.
BOA.BEO. 841/63075.
BOA.ŞD.1976/10.
BOA.TFR.I.KV. 2/195.
BOA.DH.TMIK.S.11/61
BOA. TFR.I.ŞKT., 2/164.
BOA.BEO. 527/39516
BOA.BEO.1177/88252
BOA.BEO.2811/173299.
BOA.DH.MKT. 767/60.
BOA, BEO. 2707/202993.
BOA, BEO. 2092/156853,
BOA. TFR.I. ŞKT, 2/164.
BOA.TFR.KV. 155/15475.
BOA.TFR.I.KV. 133/13232.
BOA.TFR.I.KV. 133/13244.
BOA.TFR.I.KV. 208/20723.
BOA.BEO. 3033/227444.
BOA.TFR.I.KV. 128/12737.
BOA.TFR.I.KV. 206/20583.
BOA.TFR.I.KV. 194/19345.
BOA.TFR.I.KV. 231/23027.
BOA.TFR.I.KV. 228/22799-1.

BOA.BEO. 2121/159035;
BOA.TFR.I.A. 8/798.
BOA.ZB. 345/93.
BOA.ZB. 40/61.
BOA.BEO. 2092/156853.
BOA.BEO. 2067/155005.
BOA.BEO. 2030/152217.
BOA.BEO.TFR.I.A. 18/1753.
BOA.TFR.I.KV.87/8601.
BOA.Y.PRK.MK. 14/48.
BOA.Y.PRK.MK. 18/86.
BOA.BEO. 4026/301882.
BOA.DH.MKT. 1472/22.
BOA.BEO. 1177/88252.
BOA.DH.MKT. 767/60.
BOA.TFR.I.KV. 33/3255.
BOA. A.DVN. 158/89.
BOA.C.MF. 175/8739.
BOA. MF. MKT. 152/116.
BOA.MF.MKT. 940/2.
BOA. MF.MKT.1005/78.
BOA.TFR.I.KV. 142/14180.
BOA.TFR.I.KV. 207/20611.
BOA.BEO. 3664/274756.
BOA. Y.PRK.ASK. 55/101.
BOA. A.MKT. MHM. 700/24.
BOA.BEO. 3620/271486.
BOA.BEO. 841/63075;
BOA.BEO. 2856/214141
BOA, A.DVN. 158/89.
BOA.TFR.I.KV. 175/17416.
BOA. A. DVN.158/89
BOA. İMMS., 20/890

370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri (937/1530) I, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu:55, Defter-i Hakânî Dizisi:VII, Ankara 2001.

İSAM Arşivi

İSAM. HHPE. Dosya No: 10, Sıra No: 10

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

VGMA, Defter No:171, sayfa No: 248, Sıra No: 1953.

VGMA Defter No: 600, Sayfa: 43, Sıra: 53

VGMA, Defter No:180, Sayfa No: 64, Sıra No: 484.

Sırbistan Devlet Arşivi

Граѓа за историјата на македонскиот народ од архивот на србија (1886-1887) (Makedon Halkı Hakkında Sırp Arşiv Belgeleri 1886-1887) Том IV, Книга III, Београд 1987, s.360.

Araştırmalar

Bir Medeniyetin İzdüşümü: Vakıflar, Hazırlayanlar, Ufuk Gülsoy, Vahdettin Ergin, Ömer İşbilir, Ali Fuat Öreñç, Mesut Aydınar, Ekrem Tak ve Arif Kolay, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2012.

Ademi, Rahman “Saraybosna Örneğinde Vakıfların Şehirleşmedeki Etkisi”, *Çorum Belediyesi Uluslararası Osmanlı Medeniyetinde Şehir Sempozyumu*, 25-27 Kasım 2011, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 2012.

Ayverdi, Ekrem Hakkı “Yugoslavya’da Türk Abideleri ve Vakıfları”, Vakıflar Umum Müdürlüğü, *Vakıflar Dergisi, Sayı III*, Türk Tarih kurumu Basımevi, Ankara 1956.

Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri, Yugoslavya, III. Cilt (3. Kitap), 2. Baskı, İstanbul 2000.

Faruki, Suraiya “Geçim: Ekonomik Kriz ve Kısmi Canlanma”, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, editör Halil İnalçık ve Donald Quataert, c. II, 1600-1914, Eren Yayınları, İstanbul 2004.

Hamza, Yusuf, II. “Abdülhamit ve Makedonya Meselesi (1876–1909)”, *Sultan II. Abdülhamit Paneli II*, Tertip Heyeti Başkanı Mehmet Tosun, Bilge Yayınları, İstanbul 2000.

Lape, Ljuben “Tetovo i tetovsko vo XVII vek”, *Tetovo i tetovsko niz istorijata*, Kniga I, Tetovo 1982.

Mikulçič, İvan “Polog od predistorijata do denes”, *Tetovo i tetovsko niz istorijata*, Kniga I, Tetovo 1982.

Sami, Şemseddin Kamusu’l Alam, c.5, Mihran Matbaası, Bab-ı ali caddesinde numro 7, İstanbul 1306.

Todorovski, Gligor *Demografskite procesi i promeni vo Makedonija od krajot na XIV vek do balkanskite vojni (XIV Asrın SonundanBalkan Savaşlarına Kadar Makedonya’daki Demografik Süreçler ve Değişiklikler)*, Institut za nacionalna istorija, Skopje 2000.

Tomiç, Svetozar “Skoplje –Tetovo-Gostivar-Mavrovo-Galiçnik”, *Bratstvo*, Sayı 29, Beograd 1929.

Tomoski, Tomo “Polog vo sredniot vek, *Tetovo i tetovsko niz istorijata*, Kniga I, Tetovo 1982.

Turski dokumenti za istorijata na makedonskiot narod, opsirni popisni defteri od XV vek, Tom III, (Makedonya Halkı Hakkında Türk Belgeleri, XV. Asır Geniş Kayıt Defterleri) Metodija Sokoloski, Arhiv na Makedonija, Skopje 1976.

İnternet Sayfası

<http://www.stat.gov.mk/Opstinim.aspx?mbop=1287> (Makedonya Devlet İstatistik Enstitüsü).